

Jacques Derrida Düşüncesinde “Dil”

Türkan FIRINCI ORMAN*

Özet

20. Yüzyıl dil felsefesinin önemli filozoflarından olan Jacques Derrida, varlık ile dil felsefesi bağlamında önerdiği yeni kavramlarla fenomenoloji, dilbilim, psikanaliz ve yapısalcılığa yönelik ve temelde ise Batı Metafizigi'ni hedef alan eleştirel bir düşünce izlemiştir. Bu çalışmada, post-yapısalcı ya da postmodern dil anlayışı çerçevesinde Derrida'nın dil felsefesi ile ilgili öne sürdüğü düşünceleri, kullandığı bazı temel kavramlar tanıtılarak konu edilmektedir. Ancak Derrida'nın kullandığı kavramların, hemen her yazısında değiştiği ve bu kavramları sistemli bir biçimde çözümleme girişiminin başarısızlığa uğrayabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle Derrida'nın dil anlayışı, genel hatlarıyla bazı erken, geç ve son dönem yazıları temelinde belirlenmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Yapıbozumu, Sözmerkezcilik, Konuşma/Yazı, Arkeyazı, Differance (ayırım), İz, Eklenti, Oyun.

“Language” in Jacques Derrida's Thought

Abstract

Jacques Derrida, one of the most important philosophers of 20th century, had a critical approach on Phenomenology, Linguistics, Psychoanalysis, Structuralism and Western Philosophy by introducing new concepts within ontology and philosophy of language. In this paper, Derrida's language understanding is discussed in the scope of Post-structural or Postmodern language by focusing on some of his basic concepts. Since these concepts are not univocal in his Works, an effort of a systematic analysis of such ambiguous terms could be a failure. Thus, preferably Derrida's language view is debated generally on the basis of his first, following and the latest period Works.

Keywords: Deconstruction, Logocentrism, Speech/Writing, Arche-writing, Differance, Trace, Supplement, Play.

* Dr., Yeditepe Üniversitesi Eski Öğretim Görevlisi
Fırınacı Orman, Türkan (2015), “Jacques Derrida Düşüncesinde “Dil”, *Kilikya Felsefe Dergisi*, (1) s. 61-81.

Yapısalcılık ve post-yapısalcılık Aydınlanma sonrası düşüncesinin şüpheli ve eleştirel eğilimlerinin en üst noktası olarak görülebilir. Bu felsefi tavır, bir yandan Hegelciliğe ve Marxizme, diğer yandan Sartreci varoluşçuluk ve fenomenolojiye bir tepki olarak 20. yüzyılda belirgin bir hale gelmiştir. Nietzsche, Heidegger'in son dönem yazıları ve Saussure'ün dilbilimi, bu gelişimde önemli bir rol oynar. Bu değişimlerin en önemli sonucu öznenin, hümanizm ve rasyonalizm içindeki ayrıcalıklı felsefi ve politik statüsünün radikal bir biçimde sorgulanmasıdır. West (1998, s. 214-232), modern dönemin felsefi rasyonalizminin kendi inanç ve değerleriyle insan aklına ya da öznelliğine yapılan vurguyu hatırlatarak, epistemoloji ya da bilgi teorisindeki rasyonel temeller sağlama girişiminin bu dönemde en temel uğraş olduğunu söyler. Descartes, Kant ve Hegel'den sonra Nietzsche, Marx ve Freud'un düşünceleri özneyi ayrıcalıklı konumundan farklı şekillerde bile olsa, uzaklaştırmışlardır. Fakat yine de onlar aydınlanmanın temelini bulduğu hümanizmden tam olarak kopmamışlardır. West, post-yapısalcı felsefeyi hümanizmden kesin bir kopuş olarak yorumlamaktadır.¹ Bu kopuşu şu şekilde betimlemek mümkündür: Akıl, bir bütün olarak dünyayı olanaklı kılan öznel olarak, birlik verici merkezi konumundan edilmektedir. Özne, dünyası içerisindeki sarsılmaz konumunu, merkeziliğini kaybederek kendisini belirleyebileceği temel dayanaklardan yoksun bırakılır (Altuğ, 2001, s.215).

Post-yapısalcı felsefe bir felsefe olmasının ötesinde, dilbilimden edebiyat kuramına, toplumbilimden antropolojiye, psikolojiden göstergebilime pek çok disiplinin bir araya geldiği bir düşünce zeminini vermektedir. Bu felsefenin temel savlarından biri de başta felsefe olmak üzere disiplinler arasındaki sınırların kaldırılarak, disiplinlerarası, hatta disiplinlerötesi yeni bir söylem olanağını yaşama geçirmektir. Post-yapısalcı felsefe anlayışında, özellikle felsefe metinlerinde görülen bilgiyi dizgesel yollarla temellendirme çabası sırasında, sorunsuz olduğu düşünülmüş yapıları açık ya da örtük varsayımların ortaya konarak sorunsallaştırılması amacı önemli bir yer tutmaktadır. Böylece büyük ölçüde yazar ile okurun, bir metinde nasıl anlam oluşturduklarına ilişkin

¹ Terry Eagleton (2004, s.144) da, yapısalcılığın, anti-hümanist olduğunu ileri sürer. Buna göre yapısalcılık, anlamın bireyin deneyiminde başlayıp bittiği mitini reddeder. Hümanist gelenekte anlam, benim ya da bizim birlikte yaptığımız bir şeydir. Ama yine de onu yöneten kurallar olmaksızın anlam üretilemez.

sorgulamanın ön plana çıkardığı “anlam” sorunu temelinde bir çeşit dil ya da metin felsefesi oluşmuştur. Bu felsefenin önemli iki ayağı olduğu ortaya konabilir. Buna bağlı olarak entelektüel faaliyet biri hermeneutik, diğeri dilbilim olmak üzere, her ikisi de dili konu edinen iki ayrı alanla sınırlanmıştır. Bu bakımdan 20. yüzyılda felsefe ve sosyal bilimler büyük ölçüde, dilbilim ve hermeneutik çalışmalarının etkisi altında kalmışlardır.

Post-yapısalcı felsefenin en önemli düşünürlerinden olan Jacques Derrida, özellikle Nietzsche ve Heidegger'in başlattıkları özgün eleştirel düşünce çizgisini izleyerek, Batı metafiziğinin/felsefesinin geleneğine yönelik kapsamlı bir eleştirel okuma sunmaktadır. Derrida kullanmakta olduğumuz dilin –ki bu dil her zaman batı metafiziğinin dili olmuştur- belirsiz olduğu düşüncesinden yola çıkarak, bugün dünyada yaşanan tüm sorunların temelinde her şeyden önce bir “dil” sorunu olduğunu düşünmektedir. Derrida, söz konusu ettiği bu dil sorununu varlık sorunuyla, yani metafizik düşünceyle bağlayarak, bugünkü bilimlerin üretimine ilişkin yeni birtakım kavramlar önermektedir (Akşin, 1999, s.42). Bu çalışmada da, büyük ölçüde post-yapısalcı ya da postmodern dil anlayışı çerçevesinde durularak, Derrida'nın dil felsefesi ile ilgili öne sürdüğü düşünceleri, kullandığı bazı temel kavramlardan söz edilerek tanıtılmaktadır. Ancak Derrida'nın kullandığı kavramların, hemen her yazısında değiştiği ve bu bakımdan bu kavramları sistemli bir biçimde çözümlene girişiminin başarısızlığa uğrayabileceği de söylenmelidir. Bu durum daha çok onun “yapıbozum”² (deconstruction) olarak adlandırdığı temel stratejisinden kaynaklanır. Yine burada belirtmek gerekir ki yapılan çözümlene her bir kavramı derinlemesine incelemek yerine -ki böyle bir çaba kuşkusuz çok daha kapsamlı bir çalışmayı gerektirir- daha çok Derrida'nın genel hatlarıyla dil anlayışına yönelik bir fikir vermeyi hedeflemektedir.

Derrida'nın pek çok eserinin fenomenolojiye (Husserl), dilbilime (Saussure), Lacancı psikanalize, ve yapısalcılığa (Levi-Strauss) karşı geliştirilmiş eleştirilerden oluştuğu söylenebilir. Derrida'nın düşüncesi genellikle üç dönem çerçevesinde ele alınmaktadır. Ferguson, (2007, s.314)

² Derrida'nın “deconstruction” terimi, başlangıçta Heidegger'in “destruction” terimiyle ilgilidir. Terimin Türkçe'deki karşılığı olarak pek çok farklı sözcük önerilmekte ve kullanılmaktadır. Bunlar arasında; “yapıbozum”, “yapısöküm”, “yapıçözüm” vb. bulunmaktadır. Bu yazıda terimin Türkçe'deki karşılığı olarak Ahmet Soysal 'ın (1999, s. 40) önerdiği şekliyle “yapıbozum” teriminin kullanımına karar verilmiştir.

Richard Rorty'ye göre Derrida'nın felsefesinin erken, daha profesyonel ve son olarak yazılarının daha egzantrik, kişisel ve orjinal olmaya başladığı geç dönem olmak üzere üç dönemde ele alınabileceğini aktarmaktadır. Buna göre Rorty, Derrida'nın erken döneminde profesyonel felsefe ile uğraştığını fakat geç döneminde felsefeden edebiyata geçiş yaptığını ve yazılarını bir filozof olmaktan çok bir yazar olarak kaleme aldığı yorumunu yapmaktadır. Soysal (1999, s.37-38), benzer bir ayırmadan bahsederek Derrida'nın 1960-70 arasındaki dönemde felsefesini bir “eleştiri felsefesi” olarak adlandırır. Sonra *Glas, The Postcard* gibi kitaplarda Derrida'da, yeni bir yazı deneyi söz konusu edilmektedir; Soysal'a göre (1999) Derrida'nın felsefesi bu dönemde, bir yazı felsefesi halini almıştır. Üçüncü bir tarz/dönem olarak ise, yaklaşık 1980'lerin ortalarından itibaren, daha şiirsel olacak biçimde Derrida'nın salt felsefe sorgulamalarına yöneldiği düşünülmektedir.

Derrida'nın felsefedeki ilk çalışmaları büyük ölçüde fenomenolojiyle ilgilidir ve genç bir filozofken çalışmaları daha çok Husserl'i konu edinmektedir. Felsefesinde, diğer erken dönem düşünceleri arasında Nietzsche, Heidegger, Saussure, Levinas ve Freud gibi isimlerle ilgili olan çalışmalarından söz edilebilir. Derrida, “yapıbozum” (deconstruction) denilen, metne olan yaklaşımının gelişiminde, tüm bu adı geçen filozoflara haklarını teslim etmek gerektiğini söylemektedir. Derrida, 1967'den sonra dünyaca ünlenmiş ve bu dönemde üç ciddi çalışma yayınlamıştır: “*Of Grammatology*”, “*Writing and Difference*”, “*Speech and Phenomena*”. Bunlar arasında belki de en önemlisi “*Of Grammatology*”dir (1967). Burada Derrida, Batı düşüncesini temelden etkilemiş olan konuşma-yazı karşıtlığını gösterir ve bu karşıtlığın temelini çürütmeye girişir. Derrida'nın bu çalışmasında dil ile olan kaygısı diğer temel metinlerindeki ile (erken dönem çalışmalarından *Dissemination, Glas, The Postcard* ve geç dönem çalışmalarından *Spectres of Marx, The Gift of Death, ve Politics of Friendship*) hemen hemen aynıdır. Derrida'nın yapıbozumcu felsefesi, Anglo-Amerikan felsefe geleneğindeki büyük etkisiyle yavaş yavaş Kıta Avrupası'nda da önemli görülmeye başlanmıştır (Reynolds, 2002).

Dilin Belirsizliği ve Yapıbozum

Derrida, en temelde Batı felsefe geleneğinin karşıtlıklardan oluşan felsefe yapma eğiliminin temelini çürütmeye girişir. Gerçekten de karşıtlık, **yapıbozumun** (deconstruction) başlıca ilgisini oluşturmaktadır. Yapıbozum, kendini varolan çeşitli felsefe anlatılarında gizli olan karşıtlıkların hiyerarşisini ortaya çıkarmakla sınırlandırır. Yapıbozum öyle bir felsefedir ki, açıkça hiçbir şey söylemez. Derrida'nın ilgisinin genellikle felsefi olmasına karşın, söylenebilecek olan sadece bu felsefenin ne fenomenolojik ne de ontolojik olduğudur. Yapıbozum, bir metnin harfi (literal) anlamının dikkatli bir analizi olarak karşımıza çıkar. Söz konusu analizde, bir metinde ihmal edilmiş olan çeşitli yönlerin (örneğin dipnotlar vb.) ya da metnin anlamı içinde olanaklı alternatif anlamların bulunması amaçlanır. Yapıbozum, bu nedenle, aynılık (sameness) ve farklılık (difference) türünden, görünen çelişkili buyruklarla (imperative) ilgili yasaklayıcı bir metodoloji geliştirmektedir ve herhangi bir Derridacı metni okumak ise, bu ikili görünüşü yeniden doğrulamadan/tekrarlamadan öteye gitmeyecektir (Reynolds, 2002).

Akay (1999, s.14), Steiner'dan aktardığı gibi, yapıbozmanın, kuramsal olarak bir üst-kuram şeklinde görülebileceğini söyler. Akay'a göre, daha önce gelen tüm kuramların anlamını ve anlama modellerini eleştirel bir biçimde araştırma, söylemin yanıltıcı ve masum görünen yönlerini yeniden yorumlama olarak yapıbozum, aynı zamanda bir kurma, inşa etme eylemidir de. Yapıbozum, çelişkilerin anlaşılmasından çok, çelişkilerin içindeki ayrışıklığı, katmanlar arasılığını bulup ortaya çıkarmadır.

Yapıbozum, her bir metinde, yazarın kendi metnine yüklemek isteyebileceği değişmez bir anlamı kaçınılmaz olarak ele veren bir belirsizlik/şüphelilik ve karar-verilemezlik olduğunu iddia etmektedir. Yazma süreci daima gizlenmiş olanı açığa çıkarır, bildirilmiş olanı çevreler ve daha genel bir biçimde onu güçlendiren çeşitli karşıtlıkları bulup bozmaktadır (breach). Derrida'nın felsefesinin metinselliğe dayanması bu yüzdendir ve yine aynı nedenden ötürü kullandığı terimler, kimin ya da neyin yapıbozuma uğratılacağına bağlı olarak daima değişir; söz konusu bu belirsizlik daima farklı durumlarda/yerlerde görülür (Reynolds, 2002). Derrida (1999, s. 185-188), "*Japon Bir Dosta Mektup*" adlı yazısında da,

yapıbozumun ne olduğunun değil de, ne olmadığını ya da ne olmaması gerektiğinin sorulabileceğini belirtir. Bu yazısında Derrida, yapıbozuma ilişkin bir tanım vermektan kaçınarak daha çok onun kullanım değerini açıklamaya çalışır. Buna göre, “yapıbozum, bir anlam ya da her bağlam stratejisinin korunmasında ya da ötesinde bulunan bir etimoloji değildir”, yapılan bir çözümleme olmadığı gibi, bir edim ya da bir işlem de değildir. “*Yapıbozum nedir?*” tipinde metafizik bir soru karşısında Derrida (1997, s.18-19) şu uyarıda bulunur: Bu türden tam ve aşkın (overarching) amaçlarla terimi sınırlandırmak bir türden paradoksa götürecektir. Bu nedenle “yapıbozum sözcüğü, bütün diğerleri gibi değerini, sakince 'bağlam' olarak adlandırılan olanaklı değiştirim zincirindeki yazılımdan alır” (Derrida, 1999c, s.187). Yapıbozum, yer değiştirdiği ve daha pek çok sözcükle belirlenmeye açık olduğu belli bir bağlamda iş görür. Yine de yapıbozumla ilgili bazı belirleyici niteliklerin olduğu da ortaya konabilir. Örneğin, Derrida'nın bütün çalışmaları, çeşitli filozofların ve edebiyatçıların düşünce ile işlerinde mevcut olan söz konusu karşıtlığa mahkum oldukları savına dayanmaktadır. Böylece Derrida, bir dizi eleştirel okumadan oluşan yapıbozumcu eleştirisinde “**bulunuş metafiziği**” (the methaphysics of presence) ya da eşanlamlı olarak “**sözmerkezcilik**” (logocentrism) dediği duruma dikkati çeker (Reynolds, 2002). Derrida'nın sözmerkezcilik dediği şeyi ortaya koymadan önce, onun dille ilgili genel düşüncesini vermek yerinde olacaktır.

Genel olarak post-yapısalcılıkta dil durumunu karakterize eden dilsel olgu, göstergenin yapısal statüsünün yerinden edilmesidir (Altuğ, 2001, s.216). Başka bir deyişle gösterilen ile gösteren ayrımının sınırlarının ortadan kalkmasıdır. Derrida'nın dil anlayışına göre, gösteren doğrudan doğruya gösterilene bağlı değildir. Saussure'cu düşüncede ise, her göstergeye bir birlik gözüyle bakılır. Böylece dil, bir göstergeler dizgesi olarak tanımlanır ve özerk bir alan olarak konumlanır. Her şey dil içinde olup bitmektedir. Dilin ögesi olan gösterge, gösteren ile gösterilen arasındaki yapısal ilişkiden oluşur. Gösterilen nesne değil, nesnenin zihinsel tasarımıdır; gösteren de fiziksel bir ses değil, zihindeki işitim imgesidir (Altuğ, 2001, s. 218).

Saussure'a göre, gösteren ile gösterilen arasındaki ilişki keyfidir. Kültürel ve tarihsel uzlaşımlarla gösteren gösterilene bağlanmıştır. Böylece sistemdeki her gösterge yalnızca diğerleriyle arasındaki fark sayesinde bir

anlama sahip olur. Saussure'un bu düşüncelerinin temelinde dili, artzamanlı değil de, yani tarihsel gelişimi içinde değil, aksine eşzamanlı olarak, yani tarihin belirli bir noktasında bütün bir sistem olarak, yani bir dizge olarak ele alması ve yorumlaması gerçeği yatmaktadır (Eagleton, 2004, s.125-126). Derrida açısından ise, sözcük ile şey ya da düşünce gerçekte asla bir ve tek olamazlar. Aksine gösterenler ile gösterilenler sürekli olarak yeni birleşimler içinde ya birbirlerinden koparlar ya da bir araya gelirler. Başka bir deyişle, göstergeler, yokluğu gösterirler, dolayısıyla bir anlamda anlamları yoktur. Anlam sürekli olarak bir gösterilenler zinciri boyunca devinir ve asla onun kesin konumundan emin olamayız, çünkü anlam asla tek bir göstergeye bel bağlamaz (Sarup, 1993, s.40-41).

Derrida, Saussure'un, dilbilimi de genel göstergebilimin (semiology) basit bir parçası yaparak, gelenekten ödünç aldığı gösterge kavramını metafizik geleneğin aleyhine çevirme yolunda katkıda bulunduğunu söyleyerek hakkını vermektedir. Fakat öte taraftan, Saussure'un gösterge kavramından yararlanmaya, onu kullanmaya devam ettiği ölçüde bu geleneği onayladığı yönünde eleştirmektedir (Kristeva & Derrida, 1999, s.176). Çünkü Derrida, gösteren ile gösterilen arasındaki ayrımı silmenin, yani hem onu koruyup hem onu iptal etmenin iki yolu olduğunu düşünür. Klasik yol, Saussure'un da yaptığı gibi, kendisinden yola çıktığı gösterge kavramını, duyulur olan ile düşünülür olan arasındaki bir ayrımında temellendirmekle -ki burada gösteren, gösterilene giriş yapmak için varolur- gösterenin indirgenmesidir, bu, metafiziğin uyguladığı klasik yoldur.³ Derrida buna karşılık, kendi yolunu önerir: Gösteren ile gösterilen arasındaki ayrımı silmenin yolu bu defa, önceki indirgenmenin işlevde bulunduğu dizgeyi soru konusu yaparak, gösteren ile gösterilen arasındaki karşıtlığı tersine çevirerek dizgenin genel bir yerinden edilmesini amaç edinir (Derrida, 1999b, s.167). Bu açıdan yapıbozma, ikili bir jesttir. Önce bir tersyüz etme; ardından da yeniden kayda geçmenin gerçekleşmesi durumu. Birbirine indirgenemez bu eşzamanlı harekette, ilk jest metafiziğin kapalı alanı içinde gerçekleşirken, ikincisi ise o alanı dışarıyla ilişkiye sokar ve bu anlamda daha önce felsefede işitilmemiş olan bazı kavramlar ürün olarak ortaya çıkar (Akay, 1999, s.22).

³ Saussure, ses ile anlam arasında doğal bir bağ olduğunu kabul ederek yazıyı ikincil bir konumda görür. Ona göre dil ve yazı iki ayrı göstergeler sistemidir; yazı, dili temsil etmede temel bir amaç olarak vardır (Derrida, 1997, s. 30,35).

Derrida, Batı felsefe geleneğinin temel düşünüş yollarını belirlemede çeşitli kavramlar önerir. Bunlar: “sözmerkezcilik”in (logocentrism) yanı sıra, cinsel güç sembolü olarak terimin kökünde “fallus”un olduğu “fallusmerkezcilik” (fallogocentrism) ya da en bilinenlerinden olan “bulunuş metafiziği” (the metaphysics of presence) olarak karşımıza çıkar (Reynolds, 2002). Bu kavramların arasında nüans farkı vardır. Örneğin fallusmerkezcilik, bu ayrıcalığın ataerkil (patriarchal) anlamını verir. Fakat hepsi temelde tek bir terimde aynılaşır: Metafizik terimi. Derrida, aslında bulunuş metafiziği referansını büyük ölçüde Heidegger'den alır (Derrida, 1999a, s.52). Heidegger, Batı felsefesinin sürekli olarak bulunuşu ya da var olanı ayrıcalıklı tuttuğunu ve bu durumun görmezden gelindiğini ileri sürer. Başka bir deyişle, mevcudiyetin kendisi ayrıcalıklıdır.

Derrida, “Platon'un Eczanesi” adlı yazısında, yazı ile mitin akrabalığını, her ikisinin de *logos*'tan ayırt ederek ilan eder. Buna göre Platon'da *logos*, bir oğuldur, babasının mevcudiyeti (presence) olmadan kendisini yok edecektir. O, babası olmadan bir yazıdan ibarettir. Yani yazı, babasının yokluğuyla (absence) ilişkilidir (Derrida, 1999d, s.64). Başka bir deyişle söylev ya da söz olarak *logos*, yazıdan önce gelir. Batı felsefesi hemen hep söz üstüne yoğunlaşmış, sesin üstünlüğü konusunda ısrarcı olmuştur. Metafiziğe ait metinlerin yapıbozumlarında Derrida, bize aralarındaki bütün farklara rağmen bu geleneksel dil kavramının (veya gösterge kavramının), eski Yunan'da başlangıcından günümüze dek bütün tarihsel dönem boyunca hakimiyetinin sürmekte olduğunu açık olarak gösterir (Akşin, 1999, s.42). Ayrıca bu felsefe (Batı felsefesi), bütün inançlarımızın temelini oluşturan bir öz ya da doğruluk bulunduğuna inanır ve aşkın gösteren ile aşkın gösterilen arasındaki doğrudan ilişkide bir denge; aklın düzenini görür.⁴ İdea, madde, dünya tını, tanrı vb. göstergeler

⁴ Akşin'in (1999, s.43) aktardığına göre: Akılmerkezci geleneksel bakışta, bütün anlatımlar “logos”tan kaynaklanır. Özellikle de gerçekliğin anlatımı. Ve bu “logos” ta sesin özü, düşüncede logos olarak bulunan “anlam” a en yakın olan, ona benzeyen şeydir. İşte böyle bir ses anlayışı çerçevesinde, anlatımdaki gösterilen (anlam) duyusal deneyselliğin sınırlarını, veya tekliklerin sınırlarını aşarak, sonsuza açılıp evrensele yer vermek için kendini sınırsızlaştırmak isteyen şeydir. Böylece evrensel olan gösterilendir, anlamdır, kavranılır olandır. Fakat gösteren gösterilen karşıtlığında olduğu gibi kesin ayrımlar, bir aşkın-gösterilen kavramının kendisinin düşüncede, dil ile ilişkisinden bağımsız bulunuşta, tüm gösterenler sisteminden bağımsız bir bulunuşa gönderme yapmaktadır.

buna örnek gösterilebilir. Böylece Derrida, metafizik diye adlandırılan her düşünce dizgesinin bir kurmaya, bir temele ya da bir ilk ilkeye dayandığını ifade eder (Sarup 1995, s.45-46). Derrida (1999b, s.166) temelin, ilkenin veya merkezin tüm adlarının (*eidōs, arche, telos, energia, ousia, aletheia* vb.) daima sabit bir mevcudiyeti belirttiğini söyler. İlk ilkeler çoğunlukla bu ilkelerin dışladıklarıyla ve diğer kavramlara ilişkin bir “karşıtlık” yoluyla tanımlanırlar.⁵

Burada hatırlamak gerekir ki Derrida'nın "*White Mythology: Metaphor in the Text of Philosophy*" adlı yazısında Nietzsche ile aynı çizgide bulunması, Derrida düşüncesinde geleneksel Batı felsefesine yönelik güçlü bir karşıtlık meydana getirmektedir. Buna göre, sözcüğü 'beyaz adam'ın akıl/logos adına baskıcı bilinçliliğini temsil eden teorik sistemlerin esasında kendilerinin renksiz birer ölü metafor olarak, primitif kökenlerinin mitler, semboller ve masallarda sembolleşen birer analogiden ibaret oldukları söylenebilir. Başka bir deyişle hemen hemen tüm ifadeler, Derrida'ya göre (1982), bir yönüyle metaforiktirler.

Yazı ve Anlam

Derrida'nın erken dönem yazılarında kullandığı pek çok kavramdan söz edilebilir. O'nun düşüncesini ve dil konusundaki belirlemelerini ortaya koymada bu kavramları, tüm güçlüklerle rağmen, çözümlenmeye çalışmakta yarar vardır. Derrida'nın ilk yazılarında en önemli karşıtlık olarak **konuşma** (speech) ve **yazı** (writing) arasındaki karşıtlık dikkati çekmektedir. Derrida'ya göre, Platon, Rousseau, Saussure ve Levi-Strauss gibi farklı düşünürlerin hepsi yazıyı ikincil olarak belirlemiş ve tersine, anlamın saf iletiminin örneği olarak ise konuşmaya değer yüklemişlerdir. Tezleri ise, konuşulan kelimelerin zihinsel pratiğin/tecrübenin temsilleri olduğu, yazılı kelimelerin ise söz konusu bu temsillerin temsilleri olduğu yollu düşüncedir. Konuşmanın temsili olarak, yazı iki kere türetilmiştir ve kişinin kendi düşünce bütünlüğünden iki katına uzaktadır (Reynolds, 2002).

⁵ Derrida'ya göre (1999d, s.76) yazı şu ya da bu karşıtlık dizilerinden yola çıkarak düşünülür demek yeterli değildir. Platon, yazıyı karşıtlık temelinde düşünür. Bu zıt değerlerin (iyi/kötü, doğru/yanlış, öz/görünüş, iç/dış vb.) karşıtlık içinde olabilmeleri için, terimlerden her biri diğerine dışsal olmak durumundadır. Şu halde, bu karşıtlıklardan birisi (içerisi ve dışarıları arasındaki karşıtlık), bütün mümkün karşıtlığın matrisi olarak önceden resmen tanınmış olmalıdır.

Burada hatırlamak gerekir ki yapıbozumun ilk stratejisi varolan karşıtlığı tersine çevirmektir. Yukarıda adı geçen düşünürlerin bu stratejiye tabi tutuldukları söylenmelidir. *Of Grammatology*'de Derrida, buradan hareketle, yazı ve dilbiliminin, konuşma için tipik olduğu düşünülen kendi mevcudiyetinin (presence-of-self) saf yapısından daha önemli ve hatta daha eski olduğunu örneklemeye girişir. Böylece Derrida'nın bulunuş metafiziğine olan saldırısının en açık biçimini, onun bu eserinde, özellikle de Rousseau'nun dillerin kökeniyle ilgili yorumundaki, konuşmayla yazının metafizik karşıtlığı üzerinde odaklaşması üzerindeki eleştirilerinde buluruz. Buna göre Rousseau, konuşmaya yazı karşısında öncelik tanır. Derrida ise konuşmanın değil, yazının öncelikli olduğunu iddia eder. “Yazı, tarihin–tarih biliminin- bir nesnesi olmadan önce, tarih ve tarihsel oluş alanını açar” (Derrida, 1997, s.27). Kitabın sonunda Derrida, Rousseau'nun yazı ve konuşma konusundaki düşüncesini tamamen ters yüz eder. Derrida, metafizik dizgelerdeki ilkelerin ya da onların bildirdiği karşıtlıkların, her zaman yapıbozuma uğratılabileceklerini düşünür.

Örneğin, Ferdinand de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri* kitabının girişinde dilbilimini fonetik ve işitilebilir kelimelerle sınırlandırmaya çalışır. Dilbilim derslerinde Saussure, “dil ve yazının iki ayrı göstergeler sistemi olduğunu: yazının dili temsil etmek olan tek amacı olarak, dil için varolduğu”nu savunmaya kadar gidecektir (Derrida, 1997, s.30). Saussure, dilin yazıdan bağımsız olarak sözlü bir geleneğinin olduğuna ve konuşmanın saf biliminin de söz konusu bu bağımsızlığı olanaklı kıldığına işaret eder. Derrida, sert bir şekilde bu hiyerarşiye karşı çıkar ve yerine, yazı için iddia edilenlerin tamamının – türetilmiş olduğu ve sadece diğer göstergelere gönderdiği (refer)- aynen konuşma için de doğru olduğunun iddia edilebileceğini söyler. Derrida, şunu da açık kılar ki Saussure'un kendi çalışmasının içinde de sunulan söz konusu hiyerarşi savunulamazdır. En bilindik şekliyle Saussure, genellikle “göstergenin keyfiliği” olarak anılan tezi savunmaktadır ve bu basitçe şu anlama gelir; gösteren gösterilenle hiçbir zorunlu ilişkiyi/bağı taşımaz; başka bir deyişle bu ikisinin arasındaki bağ keyfidir. Saussure bu durumdan pek çok sonuç elde eder. Fakat Derrida'nın işaret ettiği gibi, bu keyfilik olası doğal eklentileri (attachement) inkar etmektedir (Reynolds, 2002). Böylece Derrida'ya göre, gösterge keyfi ise ve gerçekliğe gönderen temel referanslardan sakınıyorsa, bu halde göstergenin kesin biçimi olarak konuşmanın, başka bir biçimi olarak yazılandan daha doğal olamayacağı görülecektir (Derrida, 1997, s.44).

Of Grammatology'de ya da *Writing and Differance*'ta, Derrida'nın üzerinde sıklıkla durduğu bir diğer kavram ise **arkeyazı** (arche-writing) dır. Arkeyazı, Derrida'nın yazı ya da yazma deneyiminden anladığı özgül yazı tasarımıdır. Derrida'nın yazıbilim tasarımı olarak önerdiği bu kavram göstergebilimle (semiology) karıştırılmamalıdır.⁶ Derrida'ya göre, arkeyazı, bir yandan, dil olanağını yaratan bir dizgeyken, öte yandan dışarıda olduğu varsayılan dil dışı gerçekliği temsil etme olanağını bütünüyle yadsır. Burada yine sözmerkezciliğe (logocentrism) karşı bir tavır söz konusudur. Derrida, bir bildirim/anlamlandırmanın (signification), genel tasarımda, daima başka göstergeye gönderdiğini ve sadece kendine gönderen bir göstergeye asla ulaşamayacağını kanıtlamaya çalışır. Başka bir deyişle, Derrida'ya göre, kendisi gösteren olmayan aşkın bir gösterilene ulaşmak olanaksızdır.⁷

Anlamın kendisine asla ulaşamadığı bu sonsuz referans gösterme süreci, Derrida'nın yazıyla ilgili olarak vurgulamak istediği düşüncesidir. Söz konusu olan yazının kağıt üstündeki tam yalın yazımı olarak yazının sınırlı tasarımı değildir, bu Derrida'nın "arkeyazı" olarak kavramlaştırdığı şeydir. Arkeyazı, daha genelleştirilmiş bir yazı fikrine karşılık gelir (refer). Şöyle ki, yazılı olan, neyin (anlam) taşınacağına tasarlandığı ve gerçekte neyin taşındığı arasındaki gediği (uyuşmama) vurgular (dayatır); söz konusu merkezi gedik, mevcudiyet (self-presence) düşüncesi dahil olmak üzere kutsal bir alanı korumak isteyen bozguna uğratır (Reynolds, 2002). Derrida'ya göre, metin ile metnin anlamı, bir ve aynı şey olmadığından (söz konusu gedik), yapısalcıların savunduğunun aksine "yazı bilimi" diye bir şeyin varlığından söz etmek olanaklı değildir. Yani, metnin en son anlamda doğru ya da gerçek anlamı diye bir şey yoktur. Gramatoloji (yazı bilimi), Saussure'un göstergebilim (semiology) olarak tasarladığı şeyin Derrida'daki eşdeğeridir denebilir. Fakat gramatoloji (grammatology) "yeni bir bilim dalı olmaktan çok, metinsel ayrılmanın uyanık işlenişidir" (Kristeva & Derrida, 1999, s.183). Burada yazılı gösterge, değişik yorumlara, farklı anlamlara açık oluşuyla dikkati çeker. Bu bağlamda yazı,

⁶ Derrida, genel göstergebilimin genişletilmiş yazı kavramıyla (arkeyazı) tanımlanan gramatolojiye dönüşmesiyle, göstergebilimin temel kavramı olan "gösterge" kavramını da içine alacak şekilde, tüm metafizik varsayımları ayakta tutan şeylerin araştırılacağı ve eleştirel olarak gözden geçirileceği bir alana işaret eder (Derrida, 1999a, s.55).

⁷ Aşkın gösterilen fikrine Heidegger'de rastlamak mümkündür. Varlığın anlama yetisiyle tüketilemeyeceğine inanan Heidegger için varlık, anlama yetisine önseldir ve onu aşar. Dolayısıyla varlık bütün gösterilenlerin gösterdiği sonul, aşkın bir gösterendir.

öteden beri kavranıldığı'nın tersine konuşmanın, sözün, doğruluğun ya da aşkın gerçekliğin aracısı olmadığı gibi, anlamın taşıyıcısı ya da ileticisi de değildir.

Derrida, belirli bir yazının (text) asla şimdiki zamanda olmadığını daha iyi göstermek için yazılmış olanda (written) erteleme (deferral) tipik olduğunu düşünür, ki asla birini bütünüyle eleştirme girişiminde bu durum konuşmaya zorlamaz. Metnin anlamı kararlı biçimde geleceğin imgelemi için özne (subject) durumundadır; fakat, gelecek denen şeyin kendisi şimdiki zamandaysa (eğer biz geleceği spesifik bir zaman ya da olayı referans alarak deniyor ve belirliyorsak) onun anlamı aynı derecede gerçekleşmez, fakat metin, asla şimdiki zaman olamayacak olan diğer bir gelecek zaman için öznedir de. Hatta metnin çözümü/açıklaması yazarı için de şimdiki zamanda değildir, çünkü yazılan daima anlamını erteler. Sonuç olarak Derrida'ya "metnin dışında hiçbir şey yoktur" (Derrida, 1997, s.158) derken ne demek istediğini sormayız. Derrida bazı açıklayıcı kelimelerin kendilerinin daha fazla açıklamayı gerektireceğini öne sürer. Böylece, Derrida'nın daha genelleştirilmiş yazı kavramı, arkeyazı, yazının ancak, anlamın asla kesin olarak şimdiki zamanda olamayacağını garantileyen, anlamın ertelenmesi olarak görüldüğü merkezi bakış açısına dayanır (Reynolds, 2002).

Derrida'ya göre hiçbir sözcüğün anlamının kesin sınırlarla belirlenmesi mümkün değildir; bu türden her çabaya karşılık dil, kendi özgül korunaklarıyla bir biçimde böylesi bir çabaya direnmektedir. Bu durumu açıklamada Derrida'nın ortaya attığı **differance** (ayırım) kavramı gündeme gelir. Differance, arkeyazı'da içerilen farklı ve erteleyen yönleri bir araya getirme girişimidir; differance terimi, sözel ve yazılı olan arasındaki ayrılığı ortaya koyan terimin kendisidir. Böylece, difference⁸ ile differance'ı ayıran sözel bir özellik değildir ve bu şu anlama gelir: Aradaki farklılığı veren aslında yazının kendisidir. "Şöyle ki, bu grafik ayırım (e yerine a) bu görünüşte sessel olan iki yazım, iki ünlü arasındaki ayırım, salt grafik olarak kalmaktadır: yazılmakta ya da okunmakta, ama işitilmemektedir" (Derrida, 1999a, s.50). Derrida ayrıca differance'la ilgili

⁸ Difference sözcüğü Latince *differe*'den gelir. *Differe*, hem "farklı olmak" ve hem de "ertelemek, başka zamana bırakmak" anlamına gelir. Böylece *differance* ile *difference* arasındaki fark, grafik/yazılı bir farklılıktan ileri gelir. Aslında her iki sözcüğün de okunuşları aynıdır.

olarak şu özellikleri vurgular: *Differance olan* bir şey değildir (on), var değildir, ne olursa olsun bir burada-olan değildir. Başka bir deyişle, *differance*'ın ne olmadığı söz konusu edilmektedir. Var olarak ya da yok olarak düşünülün *differance*'ın, varolanla (mevcudiyet) hiçbir ilişkisi yoktur (Derrida, 1999a, s.51).

Saussure'un ki gibi yazı ile konuşmayı ayrı tutma girişimlerinde olduğu gibi bu problemleştirici çabalar, yazının konuşma için neredeyse zorunlu olmayan bir ilavesi gibi görünmesiyle ilgilidir. Böylesi bir iddianın karşılığı olarak Derrida, sık sık ve hatta daima konuşulan kelimenin bu türden bir anlam belirsizliği karşısında -*difference* ve *differance*'la karşılaştırıldığında- yazılı olana başvurduğuna işaret eder. Eğer konuşulan gereği gibi iş görebilmek için yazılı olanı gerektiriyorsa, o halde konuşulanın kendisi de daima farz edilen bilincin apaçıklığından uzaktadır. Bu durum Derrida'nın arkeyazı ile *differance* terimleriyle birleştirdiği temel uyumsuzluk/yarık/boşluk'a karşılık gelir (Reynolds, 2002).

Gerçekten de, *differance* terimini etraflıca tanımlamak olanaklı değildir; çünkü Derrida (1999a, s.49), *differance*'ı “ne bir kelime ne de kavram olmadığı”nda ısrar eder ve terim kullanıldığı bağlama göre farklı anlamlar kazanmaktadır. *Differance* (ayırma), anlamamızın gölgesi olarak, bildiğimiz ama unuttuğumuz, o nedenle de anımsamamız gereken bir izi andırmaktadır. Bu terim, kültürel alt-bilinç olarak, bütün bir kültürün büyük bir ölçüde zihinsel olandan başka türlü oluşu yüzünden zihnin dışına gönderdiği, zihne gelişini sürekli geciktirerek, zihin dışına gönderdiği bir şeyi göstermektedir.

Derrida, *differance* teriminin tanımını vermese de onun semantik çözümlemesini yapmaktadır. Buradan, (Latince *differe* kökünden gelen *differance* ile ilgili olarak), iki özellik ortaya çıkar. Bunlar terimin “zamanlama/erteleme/sonraya bırakma” ile “özdeş olmama/başka/ayrı olma” anlamlarıdır (Derrida, 1999a, s.51). Derrida, zamanlama olarak *differance*'la ilgili olarak şunları belirler: Genellikle göstergenin, şimdi burada olan şeyin yerine geçtiği söylenir ve anlam (şey) kendisine gönderilen de olabilir. Gösterge, burada olanı yokluğunda sunar. Gösterge, ayrı konmuş buradalıktır, ertelenmiş şimdi, yerinden ayrılmış burasıdır. Göstergenin klasik olarak belirlenmiş yapısında, ertelenmiş bir mevcudiyet (şimdi-buradalık) söz konusudur. Derrida, bu klasik göstergebilimin

izlenmesi koşulunda, göstergenin şeyin yerini alması durumunu, göstergenin kendisinden türeyeceği özgün ve yitirilmiş bir buradalığa göre ikinci derecede olduğunu ve eksik buradalık açısından ise geçici olduğunu söyler.⁹ Göstergenin bu ikincil ve geçici belirlenimini Derrida, *différance*'la karşılaştırarak şu sonuca ulaşır: 1. *Différance*'ın düşünce ya da dil içerisinde kurumlu olan bir “gösterge” kavramı altında anlaşılması mümkün değildir; 2. Mevcudiyetin (*presence*) ve onun karşıtı olan yokluğun (*absence*) yetkesi/sınırları sorgulanır. Gösterge, bu durumda, burada olmayanı gösterir (Derrida, 1999a, s.51-52). Dolayısıyla zamanlaşma olarak ve uzamlaşma olarak *différance* bir araya gelir. Gösterge, zaman içerisinde, ertelenmiş olan temsiline/ göndergesinin mevcudiyetinden ayrılmaktadır. Ayrıca, söz konusu bu erteleme içinde gösterge, kendisi ile temsili/göndergesi arasında uzaysal bir ayırım oluşturmaktadır (Altuğ, 2001, s.226).

Derrida bir yandan, Saussure'ün göstergenin keyfiliği ve göstergenin ayrımsal belirlenimini ortaya koyan düşüncesini desteklerken (Derrida, 1999a, s.53-54), öte yandan dil-dışı dünyaya ilişkin her türlü dayanağın, kesinliğin, sağlamlığın, göndermenin, önceliğin sürekli ertelenmesi gerektiğine vurgu yapar (Derrida, 1997, s.44-57). Bu bağlamda tüm gönderiler, dünyada gönderdiklerini varsaydıkları şeylere değil de, öteki metinlere, öteki metinlerdeki gönderilere göndermektedir. Böylece anlam sürekli değişen, ayrımlar nedeniyle hep ertelenen bir özelliktedir (West, 1998, s.247). Öyle ki anlam, göstergeler dizgesi dışında duran aşkın bir şey olmaktan çıkıp, gösteren ile gösterilenin sürekli birbiriyle değiş-tokuşu haline gelmiştir (Altuğ, 2001, s.222).

Saussure'un gösterge kuramında göstermeye çalıştığı gibi Derrida, hiçbir dilsel öğenin pozitif bir anlamının olmayışını; dilsel öğelerin anlamının öteki dilsel öğeler karşısında taşıdıkları farklılıklar (ayrılık) yoluyla meydana geldiklerini hatırlatarak, anlamın bulunuşunu ise bir göstergeden başka bir göstergeye ertelenmesi olarak ortaya koyar.¹⁰

⁹ *Différance*, mevcudiyeti, temeller olmaksızın ya da pozitiflerle negatifler arasındaki karşıtlıklar olmaksızın tanımlama girişimidir. *Différance*, daima hem zamanda hem mekanda bir farklılığa işaret eder.

¹⁰ Örneğin sözlükte “göl” sözcüğünün anlamına bakıldığında, sözlüğün öteki sözcüklere göndermek yoluyla sonu olmayan bir öteki sözcüklere gönderme ağını oluşturduğunu görmekteyiz.

Böylece difference, özdeş olmama durumunun altında yatan temel ilke olarak anlaşılabilir. Difference Batı felsefesinin ikili karşıtlıklarının ötesine geçerek özdeşlik felsefesine karşı direnmektedir. Bu durumda anlam, sabit özdeşliklerden (kesinlikler) çok, sonu olmayan bir ayırım ve erteleme hareketine dayanır. Anlam yerleşik ve merkezi bir temelden yoksun bırakılmıştır ve bu açıdan dil, arkeyazı ile difference'ın oyunundan meydana gelen bir yapı olarak karşımıza çıkar (Altuğ, 2001, s.227).

Derrida difference'a değişik bağlamlarda farklı adlar takar: İz, yazı, pharmakon (hem ilaç hem zehir anlamında) (Akşin, 1999, s.45). Böylece Derrida'nın üzerinde durduğu ve kullandığı bir diğer terim olarak **iz** (trace) gündeme gelir. Derrida'ya göre gösterge, içerisinde yalnızca izlerin bulunduğu sınırsız bir gönderim yapısı içinde kurulmuş bir “iz”dir. Yazılı söylemde olsun, sözlü söylemde olsun, hiçbir öge, kendisi de basitçe mevcut olmaktan ibaret olmayan bir diğer öge ile bağlantısı olmaksızın, bir gösterge olarak işlevde bulunamaz. Buna göre her öge, dizgenin diğer öğelerinin kendisindeki izine başvurularak elde edilir. Hiçbir şey mevcut (presence) ya da namevcut (absence) değildir. Derrida şöyle demektedir: “Her yerde yalnızca ayırımlar ve izlerin izleri vardır” (Altuğ, 2001, s.223). Bu ayırmsallık, göstergeyi bir “kendilik” (entity) olmaktan alıkoyar ve onu bir “iz varlık” konumuna getirir. Burada hem gösteren, hem gösterilen, yani her öge, diğer öğelerin izleri tarafından belirlenirler.

Derrida *Of Grammatology* adlı kitabında, çağdaş felsefe bağlamındaki birtakım etkenlerin onu neden iz (trace) kavramını kullanmaya ittiğini açıklar. İz, aslında, metafizik bir kavramdır ve mevcudiyet ile aynı alanda yer alır. İz, kökenselin/kökenin silinmesi üzerine ortaya çıkan bir kavramdır ve Derrida onu Heidegger'den kendi düşüncesine aktarmaktadır. İz ve varolma birlikte silme (effacement) eylemini ortaya çıkarırlar. Geleneksel felsefede öteki, kendinin karşısında ikincil bir konuma sahipken ve bu şekilde ötekini yok etme anlamında tehdit ederken, Derrida'nın düşüncesi, ötekinin kendine indirgenemeyeceği farkı üzerine kurulmaktadır (Akay, 1999). Böylece göstergenin yapısı da, daima namevcut olan “öteki”nin izi tarafından belirlenir. İz, bu anlamda, difference'ı açımlayan, göstergeyi oluşturan ayırmsal yapı içinde öteki'nin oynadığı rolü belirten terimdir (Altuğ, 2001). İz, bir nevi kökün yok edilmesi demektir. Çünkü, Derrida'ya göre her “iz” bir difference'tır. Bu bir

gönderme yapısıdır: Kendine yapılan her gönderme, ötekine gönderme yaparak, ötekenden dolaşarak ortaya çıkar. Böylece, kökensel olarak silinmiş olur (Akay, 1999, s.23).¹¹

Metafiziğin hiçbir kavramı iz'i açıklayamaz. Derrida'ya göre (1997, s.65), “iz, gerçekte anlamın mutlak (kesin) kaynağıdır (origin). Öyle ki bu, bir kez daha, genel olarak, anlamın mutlak bir kaynağının olmadığını söylemeye gelir. İz, görünüşü ve anlamlamayı (signification) açan differance'tır” diyerek Derrida, izi, mevcudiyetin yokluğunun belirtisi olarak ele alır. Böylece, göstergenin yapısı da bir iz yapısıdır. Bu yapı içinde izler, izi olabilecekleri herhangi bir kendilikten önce gelirler. Dolayısıyla anlamlamada (signification), iz'in ötesine geçemeyiz., yani ötekinin eksiksiz varlığını bulmamız mümkün değildir.

Derrida kullandığı **eklenti** (supplement)¹² terimiyle, bir yandan dildeki her sözcüğün aynı anda öteki sözcüklerin hem yerine geçebildiğinin hem de onlara eklenebildiğinin altını çizerken, öte yandan konuşma ile yazı arasındaki oynak dengeyi aralarında sürekli değişen ilişkilerin varlığına dikkati çekmektedir.

Derrida'ya göre, her gösterge bir yokluğu (absence) öngörmektedir: Yokluğun olduğu yerdeyse temsil etme söz konusu edilmektedir. Temsil etme, daima yokluğa/namevcudiyete bir ek'tir. Ama ilave edilen bir varolan (on) olmadığı gibi, basit bir varolmayan (me on) da değildir. Kaymaları onu, basit bir mevcudiyet ve yokluk alternatifinden kurtarır (Derrida, 1999d, s.78-79). Ayrıca denebilir ki merkez veya köken eksikliği, yokluğun eklentisellik hareketine neden olur. Merkez belirlenemez ve bütün tüketilemez, çünkü merkezin yerini alan, ona ek olan, onu ikame eden, yokluğunda onun yerini tutan gösterge bir fazlalık olarak, bir ek/eklenti olarak çıkarılır, katılır. Anlamlandırmanın hareketi bir şeyler katar; bu da

¹¹ Differance'ın ertelenen izinin silinmesi, demek oluyor ki, metafizik metinde iz bırakır. Bu metin, yitirdiği şeyin belirtisini taşımaktadır. Böylece göstergenin göstergesi, izin izi haline gelir. Son bir çözümlemeyle bütün göndermelerin kendisine göndermede bulunduğu şey değildir artık. Buradaki, genelleştirilmiş bir gönderme yapısının içindeki bir işlev haline gelir. İzdır ve izin silinmesinin izidir (Derrida, 1999a, s.59).

¹² Çifte bir anlama sahip olan *supleer* fiili hem ek bir şey katmak, ilave etmek anlamına ve hem de birinin ya da bir şeyin yokluğunda onun eksikliğini gidermek, onu ikame etmek, ona vekalet etmek anlamına gelir.

daima bir fazlalığı ortaya çıkarır. Ama bu katılan şey yüzergezerdir, çünkü vekaleten iş görür, gösterilenin tarafındaki bir eksikliğe/noksanlığa ek olur/onu ikame eder (Derrida, 1999b, s.171).

Ekleni'nin mantığı, aynı zamanda *Of Grammatology*'nin önemli bir görünüşüdür. Bir ekleni öyle bir şeydir ki ikincil olarak ileri sürülen haliyle, 'orijinal' ya da 'doğal' olan şeye destek veren olarak görülür. Yazının kendisi bu türden bir yapıya örnektir.¹³ Zira Derrida'nın altını çizdiği gibi, “eğer ekleni/ek/ilave, zorunlu olarak belirlenen bir süreçse, yazı da aynı derecede en alasından (*par excellence*) bir eklentidir, çünkü o kendini eklentinin eklentisi olarak, göstergenin göstergesi olarak ortaya koyar (propose), anlamlı olmak bakımından konuşmanın yerini işgal eder” (Reynolds, 2002). Ekleni'ye örnek olarak, Derrida'nın önerdiği üzere (Derrida, 1997, s.153), doğum kontrol önlemlerinin kullanımı verilebilir. Bu örnekle ilgili olarak dikkate değer olan şey, eklentisel /ilavesel olanın daima iki yoldan anlamının açıklanabileceğini garantileyen anlam belirsizliğidir. Örneğin, toplumda doğum kontrol yöntemlerinin kullanılması; doğum kontrol haplarının, prezervatif vb. araçların doğada hata/aksaklık meydana getirdiği gerekçesiyle, doğal yanımızı yok etmesi bakımından yorumlanabilir. Öte taraftan konu, bu türden önlemlerin olumlu sonuçları düşünülerek, kontrollü yaşamın özelliklerine dikkat çekilecek şekilde de ele alınabilir (Reynolds, 2002). Bu örnekte de açıkça izlendiği gibi anlam, burada bir yorum haline gelmiştir ve yorumlar çokluğu içerisinde, hiçbir yorum nihai yorum olma iddiasında bulunamaz. Böylece gösterilenin statüsü yerinden edilerek, anlamın değeri düşmüştür. Hiçbir anlamın sabit kılınmadığı bir dil durumunda, yorum etkinliği sonsuzca sürer. Anlamlandırmanın/yorumlandırmanın sınırsız oyunu içinde her gösterilen aynı zamanda bir gösteren olarak işlevde bulunur.

¹³ “Yerine geçme (temsil), tıpkı ayı güneşin yerine geçirir gibi, Thot'u Ra'nın yerine koyar. Yazı tanrısı, böylece kendisini Ra'ya ekleyerek ve o yokken ve aslında kaybolmuşken onun yerini doldurarak Ra'nın yer vereni haline gelir. Güneşin ilavesi olarak ayın, günışığının ilavesi olarak gecenin ışığının kaynağı budur. Sözün ilavesi olarak yazının da” (Derrida, 1999d, s.70).

Oyun Olarak Dil

Derrida, Hahn'ın (2002, s.2-3) aktardığı gibi, “Yapı, Gösterge ve Oyun” adlı metinde kavrayışın (perception) bir kavram olarak şeylerin kendilerinden kaynağını aldığı ve sezgiye dayandığı görüşüne karşı çıkararak, mevcudiyetin kendisinin anlamında arandığını ve dilden bağımsız anlaşıldığını söyler. Fakat Derrida buna karşı çıkararak kavrayışın kaynaktan ve merkezden bağımsız olduğunu ileri sürer. Derrida “ben kavrayışın olduğuna inanmıyorum” demektedir. Böylesi bir iddia, Batı metafiziğinin temellerini sarsmaktadır. Sadece epistemolojinin değil metafiziğin de geleneğine bir karşı duruşu temsil eden bu iddia, Berkeleyci idealizmi (varolmak algılanmış olmaktır) ya da Descartes'çı kartezyen rasyonalizmi (düşünmek varolmaktır) reddeder. Hahn (2002, s.3) böylesi bir itirazın bazı sorunlara yol açtığını hatırlatır. Kavrayışı yok saymak, kendimi nasıl biliyorum, nasıl varım ya da kesinliğimi ve konuşma yeteneğimi nereden alıyorum gibi soruları yanıtızsız bırakmaktadır. Ayrıca Hahn'a göre, kesin olarak bir kavrayışın olmadığını ileri sürmek bir paradoksa yol açmaktadır: Kavrayış olmaksızın kavrayışın olmadığı nasıl söylenebilir? Böylece bu iddianın bir satranç oyununda (gambit) olduğu gibi bir başlangıç hamlesi olarak ele alındığında bizi merkezden uzağa götürdüğü fakat eninde sonunda her zamanki sorunlarla karşı karşıya bıraktığı sonucuna varılabilir. Derrida'nın söz konusu bu tezini anlamak için onun oyun kavramına kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Derrida'nın dil tasarımında, dil dizgesini göstergenin metafizik hiyerarşisinden bağımsız kılma girişimi, yapı söz konusu olduğunda, merkez'in yerini **oyun**'un alması ile sonuçlanacaktır (Altuğ, 2001, s.220). Derrida, merkezin olmadığı, merkezin bir mevcut olan içinde düşünülemeyeceğini, merkezin belli bir konumunun olmadığını ve merkez yokluğunun ise sonsuzca oynanan bir oyuna götürdüğünü belirtir (Derrida, 1999b, s.166). Böylesi bir iddia, temelde aşkın gösterenin olanaksızlığı fikrine dayanır ve “aşkın gösterilenin yokluğu anlamın oyununu sonsuza dek uzatır/yayar”. Göstergenin hep bir başka göstergeye götürdüğü, sınırsız ve döngüsel bir süreç olarak her bir gösterge, gösteren ve sonra da gösterilen olarak bir diğerinin yerini alır. Bu yerini alma, yerini tutma (substitution) bir etkinlik olarak, Derrida'nın “oyun” adını verdiği şeydir (Altuğ, 2001, s.224-225). Derrida (1999a) differance olarak oyunu şöyle açıklar:

Varlığın asla 'anlam'ı olmadığı için, varlık varolan kılığına sokulmaksızın asla düşünülmediği için, difference, belli ve çok garip bir tarzda varlıkbilimsel ayırmadan ya da varlığın doğruluğundan daha yaşlı (olmakta)dır. Bu yaşa sahip olduğu için ona iz oyunu denebilir. İz oyunu ya da difference'ın oyunu. Varlığın oyuna konduğu bu dipsiz satrancın ne olduğu gibi korunması olanaklı, ne de ona derinlik sağlaması. (s.58).

Kavramın (düşünülür olan) duyulur olan (sözcük-dil) karşısındaki önceliğinin ortadan kaldırılması ile dil, gösterenlerin sonsuzca süren birbirinin yerini alma oyununa dönüşür. Post-yapısalcı bu çözümlenin doğurduğu sonuç ise, anlamın kökensel niteliğinin ortadan kalkması; anlamın dilin gerisinde duran derin bir boyut olmaktan çıkıp gösterene, duysal olana çekilmesi ve yalnızca gösterilenler arası bağıntıda dilsel ayırım olarak yeni bir konum kazanmasıdır (Altuğ, 2001, s.216-217). Derrida'nın bu düşüncesi, onu yapı, gösterge ve oyun hakkında iki yorum olduğu sonucuna götürür. "Yapı, gösterge ve oyun" adlı metinde Derrida (1999b) birbirine indirgenemez iki "yorum yorumu" ile ilgili olarak şöyle yazmıştır:

O halde iki yorum bulunuyor. İlki oyundan ve göstergenin düzeninden kaçan bir hakikati veya bir kökeni deşifre etme düşünüyü başarmaya çalışır ve yorumlama zorunluluğunu bir sürgün olarak deneyimler. Artık kökene yönelmeyen diğer yorum ise oyunu olumlar. Ve bu yorum insanın ve hümanizmin ötesine geçmeyi dener: İnsanın adı metafiziğin ya da onto-teolojinin tarihi boyunca-tam mevcudiyeti, güven verici temeli, oyunun kökenini ve sonunu düzenlemiş olan şu varlığın adıdır çünkü. (s.173).

Burada, Derrida'nın ikinci yorum olarak adlandırdığı yorum türü, onun yapıbozum olarak adlandırdığı stratejisidir. Bu yorum türü, mevcudiyet metafiziğine karşı bir yorum türüdür. Yapıbozumu bu şekliyle bir yöntem, bir dil analizi yöntemi olarak anlamak yanlış olacaktır. Yapıbozum daha çok yöntemin, temellendirmenin, kökenler arayışının ve sözcüklere öncelik tanımanın bir reddi olarak anlaşılabilir.

Son olarak denebilir ki, post-yapısalcı dil anlayışında dilin konumu dile olan geleneksel yaklaşımdan koparak özel bir statü kazanmıştır. Buna göre dil, dil-dışı kendiliklerin özellikleri tarafından şekillendirilemez ve dil-dışı bir dünyayı yansıtmaya zorlanamaz. Dil kısıtlanmamış bir oyun

türü olarak işler. Dilde dil-dışı bir dünyayı temsil etmek mümkün olsa da; dil, böyle bir amaç taşımayan, göstergelerin özgür oyunundan ibarettir (Altuğ, 2001, s.233). Böylesi bir dünya tasarımı, her şeyin dil içinde olup bittiği ve sınırları muğlak, temellerden yoksun bir oyun olarak anlaşılır; burada her şey saydamdır; değişken ve kararsızdır. Başka bir deyişle böyle bir kavrayışta anlam denilen şey değerini yitirmiştir. Fakat anlamın olmadığı yerde her şey anlamsızlaşır: Bu şu anlama gelir; postmodernizmin anlama vurduğu darbe, dünyanın nihilizme sürüklenme tehlikesini de beraberinde getirmiştir.

KAYNAKÇA

Akay, A. (1999). Yapıbozma ve plastik sanatlar. *Toplumbilim*, (10), 13-23.

Akşin, T. (1999). Avrupa kültürü'nün krizi ve Jacques Derrida. *Toplumbilim*, (10), 41-48.

Altuğ, T. (2001). *Dile gelen felsefe*, İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.

Derrida, J. (1982). White mythology: metaphor in the text of philosophy. *Margins of Philosophy*, (A. Bass, Trans.), Chicago: University of Chicago Press.

Derrida, J. (1997). *Of grammatology*, (Gayatri Chakravorty Spivak, Trans.), Baltimor & Lonon: The John Hopkins University Press.

Derrida, J. (1999a). Differance. *Toplumbilim*, (Önay Sözer, Çev.), (10), 49-61.

Derrida, J. (1999b). İnsanbilimlerinin söyleminde yapı, gösterge ve oyun. *Toplumbilim*, (Özkan Gözel, Çev.), (10), 165-174.

Derrida, J. (1999c). Japon bir dosta mektup. *Toplumbilim*, (Medar Atıcı ve Mehveş Omay, Çev.), (10), 185-188.

- Derrida, J. (1999d). Platon'un eczanesi. *Toplumbilim*, (Zeynep Direk, Çev.), (10), 63-81.
- Eagleton, T. (2003). *Edebiyat kuramı*, (Tuncay Birkan, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ferguson, F. (2007). Jacques Derrida and the critique of the geometrical mode: The line and the point. *Critical Inquiry*, (33) (Winter), 312-329.
- Hahn, S. (2002). *On Derrida*, Australia & Canada: Wadsworth Inc.
- Kristeva, J. ve Derrida, J. (1999). Göstergebilim ve gramatoloji. *Toplumbilim*, (Tülin Akşin, Çev.), (10), 175-183.
- Reynolds, J. (2002). Jacques Derrida, *The Internet Encyclopedia of Philosophy*. <http://www.iep.utm.edu/d/derrida.htm> adresinden ulaşılmıştır.
- Sarup, M. (1995). *Postyapısalcılık ve postmodernizm*, (A. Baki Güçlü, Çev.), Ankara: Ark Yayınları.
- Soysal, A. (1999). Derrida üzerine (bir taslak). *Toplumbilim*, (10), 37-40.
- West, D. (1998). *Kıta Avrupası felsefesine giriş- (Rousseau, Kant, Hegel'den Foucault ve Derrida'ya)*, (Ahmet Cevizci, Çev.), İstanbul: Paradigma Yayınları.